

О. В. Савреї

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ГРАМАТИЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ АНТРОПОІМІВ У ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Вивчення і сприйняття художньої літератури є невід'ємним від вивчення специфіки її мови, того особливого мовного почерку конкретного автора, що є показником неповторної творчої індивідуальності. У художньому творі слово нерозривно пов'язане з образом, оскільки мова є основним матеріалом художнього твору: "...щоб слово дійсно втілювало авторський задум і образні узагальнення, художник проводить цілеспрямований добір усього словесного матеріалу твору, всієї сукупності лексичних засобів, які здатні з найбільшою силою передати те, що відкрив, пізнав письменник" [8:35]. Як відомо, вагому роль у створенні образу відіграє ономастична лексика взагалі і система іменувань персонажів зокрема. Саме "ім'я і образ, що паралельно створюються у творчості письменника, доповнюють і уточнюють одне одного" [6:31] і вибудовують художній образ, суб'єктивно відображаючи об'єктивне, втілюючи авторський задум і авторську концепцію персонажа. По суті, авторський процес пошуків ономастичного еквівалента задуму — це активний і цілеспрямований добір мовних засобів з метою віднайти оптимальний варіант втілення авторської концепції персонажа і твору в цілому, чіткої побудови внутрішньотекстових зв'язків.

Вивчення літературної ономастики останнім часом все більше концентрується на вивченні стилістичної ролі власних назв (ВН) та їхньої варіативності в контексті художнього твору. Дана проблема висвітлюється у працях Л.О. Белея, В.І. Болотова, М.О. Гавриленко, К.Б. Зайцевої, С.І. Зініна, В.М. Калінкіна, М.В. Карпенко, Ю.О. Карпенко, Л.М. Колоколової, В.А. Кухаренко, Г.П. Лукаш, М.Р. Мельник, В.М. Михайлова, Т.В. Немировської, Л.О. Новікова, М.Я. Полякова, А.В. Соколової, Л.Д. Шестопалової, Г.В. Шотової-Ніколенко та ін. Однак розробка питань граматичних модифікацій іменувань персонажів у творах окремих майстрів художнього слова як стилістичного фактору і одного з показників індивідуального стилю автора, на нашу думку, висвітлена недостатньо. Виняток становлять праці Р.У. Таїч [7], присвячені аналізу антропосистеми та її варіантів на матеріалі творів М.Є. Салтикова-Щедріна. На матеріалі української

© О. В. Савреї, 2007

літератури дана проблема ґрунтовно досліджувалася лише у працях Г.П. Лукаш [3], присвячених антропоніміці прозових творів В. К. Винниченка.

У художньому тексті (ХТ) в процесі формування образного мікросвіту ВН, як правило, зазнають певних змін. Спостереження за їхньою динамікою, на нашу думку, є важливим аспектом дослідження ономастичного простору. Аналіз варіантів власних імен (ВІ) у їх сукупності, порівнянні і зіставленні уможливорює глибше і повніше осягнення ролі і значення ВІ як дійового засобу художньо-образного письма, дослідження їх як системи, що здатна ефективно втілювати авторську концепцію персонажа. Письменник може видозмінювати антропонімічні моделі, по-своєму інтерпретуючи ономастичні норми, але в більшості він не порушує принципу пізнання.

На думку Р.У. Таїч, сукупність варіантів іменувань є маленькою системою, що утворюється внаслідок мобілізації як внутрішніх, так і зовнішніх можливостей певного імені, які автор використовує в даному конкретному випадку [7:13]. Пояснення мотивів номінації дає сам ХТ твору як дворівневого об'єкта лінгвістичного дослідження, де другий рівень — конотативний — і є найсуттєвішим в емоційній оцінці його змісту. Зазначене положення зумовлює **актуальність** розгляду питання про граматичні модифікації ВІ, що утворюють певну номінаційну лінію — своєрідну партію персонажа.

Отже, **об'єктом** представленого дослідження є граматичні модифікації іменувань персонажів, що поряд з іншими мовними й позамовними засобами стають дійовим чинником створення характеру, виконують оцінну функцію, відображають різноманітні відношення між персонажами, сприяють їхній мовній характеристиці. **Предметом** розвідки послужили граматичні модифікації ВІ персонажів у прозових творах Ольги Кобилянської, чия творчість з т. з. ономастичного почерку є майже недослідженою, матеріалом — прозові твори письменниці, що увійшли до 3-томного видання [2], а також її останній значний твір — повість "Апостол черні". **Мета** дослідження — продемонструвати особливості варіювання і граматичних модифікацій ВІ, їхній зв'язок та роль у створенні характерів і з'ясуванні індивідуальної манери письма Ольги Кобилянської.

Спостереження над граматичними модифікаціями іменувань персонажів дають значний матеріал для виявлення додаткових ономасти-

чних фарб і відтінків, допомагають осмислити єдиний художній мікросвіт, утворений авторкою відповідно до її задуму. У художньому творі вживання певного варіанта іменування найчастіше зумовлюється сюжетними ситуаціями, змістовна й асоціативна різноманітність яких вимагає залучення все нових засобів, які здатні за допомогою мінімальних, конденсованих мовних витрат створити потрібний емоційний ефект. Вибір даного імені з численних варіантів зумовлений прагненням письменниці звернутися до читача саме таким чином, назвати свого героя саме так, а не інакше. У досліджуваних творах нами виявлено наступні граматичні модифікації ВІ:

- 1) зменшено-пестливі форми (демінітиви): *Оленочка* ("Людина"); *Наталочка, Наталонька, Василечко, Івасечко, Леночка, Мунечка, Катуня* ("Царівна"); *Парасочка* ("Некультурна"); *Михайлик, Михайличок, Анночка* ("Земля"); *Андруша, Василько, Олексочка* ("Ніоба"); *Грицуня, Настуня, Настунька* ("В неділю рано зілля копала..."); *Мануся, Манусенька, Іруся* ("Через кладку"); *Івануся* ("За ситуаціями"); *Петруня, Микольцо, Янцо, Сандочка, Ачичка* ("Вовчиха"), *Захарійчик* ("Але господь мовчить..."), *Юлик, Юличок, Дорочка, Люнечка, Олятко, Зонечка, Франусь* ("Апостол черні");
- 2) пейоративи: *Оленка* ("Людина"); *Павлінка, Наталка, Домка* ("Царівна"); *Іллінка* ("Час"); *Марійка, Парасинка, Докійка, Івоніка, Іфтімка, Николайка, Годорика, Рахірка, Єлисаветка, Маріценка* ("Земля"); *Андрушка, Лідка, Оленка* ("Ніоба"); *Тетянка, Настка* ("В неділю рано зілля копала..."); *Несторко, Ірка, Федорко* ("Через кладку"); *Іваська, Славка, Андрійка* ("За ситуаціями"); *Ілько, Настка* ("Назустріч долі"); *Гафійка, Єленка, Савка* ("Вовчиха"); *Юлько, Марійка, Захарко, Левка, Максимка, Лілька, Гафійка* ("Апостол черні"); множинна форма пейоратива *Оксанки* ("Балаканка про руську жінку");
- 3) розмовно-побутові варіанти: *Катря, Геня* ("Людина"); *Лена, Муня, Катя* ("Царівна"); *Зоня* ("Царівна", "Ніоба", "Огрівай, сонце...", "Апостол черні"), *Гриць* ("В неділю рано зілля копала..."); *Маня* ("Через кладку"); *Ганя, Санда, Юзя* ("Вовчиха");
- 4) згрубіла форма — *Мартуха* ("Valše mélancolique").
- 5) андроніми і патроніми—*Гаврісаніха* ("Некультурна"), *Онуфрійка Лопати, Єлисаветка Онуфрійова* ("Земля"), *Іваніха Дубиха*,

Тетяна Дубівна, Настуня Кривинюківна ("В неділю рано зілля копала..."), *Марта Климиха* ("Огрівай, сонце..."), *Журавлиха* ("Вовчиха"), *Герасимиха* ("Але господь мовчить..."), *Орелиха* ("Апостол черні").

Слід зауважити, що розмаїття зменшених форм є характерною особливістю українського народного іменника. У передмові до списку імен, доданому до "Словаря української мови", Б. Грінченко зазначає: "Дуже часто імена, що є за формою зменшеними, вживаються народом як основні, такими є, наприклад, Грицько, Харько, Химка та ін." [5:4:548]. Цю думку підтримує Л.Т. Масенко, яка наголошує на тому, що вживання здрібнених форм імен у функції повних є характерною рисою українського народного іменника [4:8]. Народна антропонімічна традиція широко відбивається в українській класичній літературі, в т. ч. і у творчості Ольги Кобилянської.

У контексті творів письменниці граматичні модифікації ВІ зумовлені логічністю їхнього уживання і точністю вписування у художню тканину твору. Перш за все, це словотвірні деривати. Наприклад, для дитячих форм ВІ уживаються демінутивні імена з суфіксами **-ечк-**, **-очк-**, **-усь**, **-ун-**, **-ик-**; пейоративи з суфіксом **-к-**; особливо активно ці форми уживаються у контексті оповіді про дитинство персонажів: *Наталочка, Катуня, Николка, Тетянка, Настунька, Несторко, Петруня, Павлик, Зонечка, Захарійчик, Максимка, Юлик, Юличок, Юлько, Зонечка, Левка, Франусь, Лілька, Гафійка*.

Демінутиви є розповсюдженим явищем у системі ВІ, їхня наявність "регулює приязні стосунки дійових осіб, фіксує й закріплює їх" [3:12]. Використання віріантів-онімів уможливило прояв ними своїх потенційних надінформативних якостей. Так, головну героїню повісті "Людина" *Олену Ляуфлер* називає **Оленочкою** [2:1:114] її наречений *Стефан Лівич*; *Наталку Верковичівну* ("Царівна") померла бабуня називає **Наталочкою** [2:1:308]; а її господиня *пані Марко* — **Наталонькою** [2:1:292]; *панна Марія*, стара гувернантка, закономірно звертається до свого вихованця **Василечко** [2:1:151]; *вуйко Іванович* називає доньку **Катуню** [2:1:130]; *Ганна* ("Valše mélancolique") називає товаришку **Мартусею** [2:1:517]; *Івоніка* і *Марійка* ("Земля") відповідно називають сусідів-приятелів **Докійка** [2:2:22] і **Домнічка** [2:2:125]. В повістях "Через кладку", "За ситуаціями" закономірними є також граматичні варіації **Мануся** у мові *пані Міллер* [2:3:147], **Груся** [2:3:167],

Манусенька в мові *Богдана* [2:3:269], *Несторко* у зверненні *Мані* до брата [2:3:37], *Іваннуся* у зверненні *Аглаї* до своячки [2:3:382], *Андрійко* у мові *Аглаї* про нареченого [2:3:304].

Зменшені форми можуть мати і додаткове стилістичне навантаження, оскільки антропонімічні варіації, що призводять до виникнення конотацій у кожному варіанті антропонімічної парадигми, хоча і базуються на екстралінгвістичних факторах, зумовлені конкретними стилістичними настановами твору. Так, ВІ *Павлик*, *Зонечка* ("Огривай, сонце..."), *Захарійчик* ("Але господь мовчить...") створюють контрастну опозицію зі злочинцем, що скоїв їхні батьки, ВІ *Мунечка*, *Павлинка*, *Леночка* ("Царівна") акцентують увагу на певних рисах персонажів. Так, вживане в мові *тітки Павлини*, ВІ *Мунечка*, *Леночка* вказують на сліпу материнську любов, що затьмарює інші почуття; ці граматичні модифікації у контексті повісті знаходяться в опозиції з ВІ *Наталка* у повній формі в мові *тітки*. ВІ *Павлинка* у мові *вуйка* сприяє стилізації мовлення персонажів за родинними стосунками. ВІ *Николка* у роздумах матері про майбутнє сина ("Місяць") передує трагедії [2:2:613]. ВІ *Василько* ("На полях") у мові *матері* підкреслює ніжність, сум, передчуття майбутньої розлуки з сином [2:1:543], ВІ *Парасочка* ("Некультурна") підкреслює шанобливе ставлення безіменного *цигана* до головної героїні новели [2:1:472].

У деяких контекстах демінутиви мають іронічну, негативну забарвленість. Так, у повісті "Царівна" *тітка Павлина*, прагнучи позбутися *Наталки* шляхом її шлюбу з Лорденом, уживає демінутив *Наталочка* з присвійним займенником *наша* у препозиції: " — Які вже в вас дивні вигадки, пане професоре! — вмішалась *тітка*. — Уже цілком перехрестили нашу *Наталочку*..." [2:1:151]. У новелі "Вовчиха" словосполучення *та моя сестра Сандочка* в мові *Юзька* висвітлює його обурення вчинком сестри; експресію підсилює ВІ *Санда* у препозиції: "*Саме потім, як ми розійшлися, прийшла Санда, та моя сестра Сандочка, і грім та хляп мені в лице, що я злодій*" [2:3:507].

Пейоративи з суфіксом **-к-** є типовими для українського розмовного мовлення і, в основному, не містять жодних негативних конотацій. Особливо інтенсивно вони вживаються у творах письменниці, присвячених народному життю і закономірно вписуються у контекст. Іноді пейоративні форми мають конотативні нашарування. Так, у повісті "Земля" суфікс **-к-** утворює, з одного

боку, негативну експресію, висвітлюючи ненависть *Марійки* до *Рахіри*, а в іншому контексті демонструє пристрась *Сави*:

"Гадає, що як *Сава* візьме його гадя, його **Рахірку**, то ми таки зараз відділимо йому половину нашої землі..." [2:39].

"Рахірко! Княгине моя! — прошептав зі сльозами в очах. — **Не покидай мене!**" [2:2:82].

Трикратне вживання ВІ з суфіксом **-ух-** з відтінком **згрубіlosti** **Мартуха** в мові *Ганни* зустрічається у фрагменті "Valše mélancolique" і створює контрастну опозицію персонажів — *Марти* і *Ганни*. *Ганна*, що є творчою натурою і вся належить мистецтву, опосередковано порівнює подругу з біблійною *Мартою*, створюючи штрихи до її характеру і світогляду; а повторення варіанту ВІ підсилює у цьому контексті експресію:

"— *А я тобі кажу, Мартухо, що царство на землі належить все-таки до тебе.*

— *Та що там...*

— *Ая тобі кажу, Мартухо, що царство на землі належить все-таки до тебе*" (курсив наш. — О. С.) [2:1:507-508].

В цьому ж творі авторка вдається до французького варіанту ВІ головної героїні — **Sophie** в мові безіменної слухачки лекцій, *німочки*. Це створює своєрідну атмосферу товариства, яке вільно володіє іноземними мовами, і є органічним у контексті:

"*Німочка запевняла мене, що "Sophie" — се дама "höchst anständig und fein"* (дуже порядна і гарна. — нім.) [2:1:511].

Кожне ситуативно обумовлене ім'я виконує у контексті свою функцію. І навіть якщо в момент номінації вибір ВІ є випадковим, під впливом його ролі у змісті ХТ відбувається наповнення імені особливим значенням

У творчості Ольги Кобилянської зустрічаються типово народні іменування жінки за чоловіком (андроніми) — *Гаврісаниха* ("Некультурна"), *Онуфрійха Лопати* ("Земля"), *Іваниха Дубиха* ("В неділю рано зілля копала..."), *Марта Климиха* ("Огрівай, сонце..."), *Журавлиха* ("Вовчиха"), *Герасимиha* ("Але господь мовчить..."), *Орелиха* ("Апостол черні") і доньки за батьком (патроніми) — *Єлисаветка Онуфрійова* ("Земля"), *Тетяна Дубівна*, *Настуня Кривинюківна* ("В неділю рано зілля копала..."). Ці модифікації є також характерними для розмовного стилю мовлення і зустрічаються у творах письменниці на сільську тематику; вони є особливо

близькими до життєвих реалій. Згадані модифікації органічно вписуються у контекст, створюючи відповідний фон оповіді і відтворюючи реальну ономастичну ситуацію тогочасної України.

Іноді андронім набуває важливої смислової функції у художньому контексті, перетворюючись у додаткову ономастичну деталь до характеру персонажа. Такою яскравою деталлю є, на наш погляд, андронім ***Орелиха*** ("Апостол черні"), що відтворює трансформацію ВІ у мові селян, для яких такі форми є звичними:

*"Пані Орелецька, чи, як її називали, **"Орелиха"**, не покидала своєї звички улаштувати розривки..."* [1:54].

Таким чином, дослідження ономастикону творів Ольги Кобилянської дозволяє зробити висновок про значну рухомість антропонімів, що в цілому зумовлює використання різноманітних номінаційних варіантів та граматичних модифікацій ВІ персонажів. Варіанти, граматичні модифікації є спільними компонентами системи номінацій персонажа. Всі вони взаємопов'язані і взаємообумовлені авторською концепцією і, за твердженням Р.У. Таїч, є антропосинонімами [7:25]. Саме в цій номінації концентрується уся гама конотативних відтінків значення, саме цей конкретний варіант стає символічним втіленням персонажа. У контексті творів письменниці вони сприяють уточненню, повнішому, образнішому висвітленню суті персонажа, стилізації оповіді залежно від контекстної ситуації, утворенню різноманітних конотативних нашарувань. Отже, всі варіанти і граматичні модифікації є ефективними прийомами номінаційного письма Ольги Кобилянської. Реалізуючи авторську настанову на вирішення конкретних смислових завдань, кожний антропонімічний варіант сприяє членуванню ХТ на ідейно-композиційні фрагменти, виконуючи тим самим найважливішу функцію — текстотворюючу.

Література

1. Кобилянська О. Ю. Апостол черні: Повесть / Вступне слово та підготовка тексту Є. Г. Куртяка. — Львів, 1994.
2. Кобилянська О. Ю. Твори: У 3-х т. — Т. 1-3. — К., 1956.
3. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: Дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 1997.
4. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. — К., 1990.
5. Словарь української мови : У 4-х т. / За ред. Б. Грінченка. — К., 1996.

6. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного. — М., 1973.
7. *Таич Р. У.* Имена собственные в произведениях М. Е. Салтыкова-Щедрина (на материале "Господ Головлевых", "Истории одного города" и "Сказок"): Авто- реф. дис... канд. филол. наук. — Самарканд, 1973.
8. *Храпченко М. Б.* Язык художественной литературы // Контекст— 1984: Литературно-критические исследования. — М., 1986.